

Спеціалізованій вченій раді Д 79.051.01
в Чернігівському національному
технологічному університеті Міністерства
освіти і науки України,
14027, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Бердар Маргарити Михайлівни "Домінанти розвитку підприємств харчової промисловості України в умовах інституційних змін", подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

1. Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковою тематикою

Нині головною тенденцією розвитку світової економіки і об'єктивним наслідком історичного процесу розвитку цивілізації є глобалізація, неминучим результатом якої стало зближення національних економік, зростання їхньої взаємозалежності, інтегрованості, взаємодоповнюваності. За цих умов продовольча система України, до складу якої входить і харчова промисловість, формується як частково саморганізований сектор економіки, де оператори ринку складно пристосовуються до механізмів функціонування ринкового середовища, зокрема, щодо збалансування попиту та пропозиції, цін і обсягів виробництва.

Наявна модель економіки України, яка сформувалася на зламі минулої соціалістичної моделі, характеризується неефективним державним регулюванням, а також недостатністю розвитку конкуренції – основного інструменту ринкової економіки, який стимулює суб'єктів господарювання підвищувати ефективність виробництва, знижувати виробничі витрати, підвищувати якість продукції, прискорювати впровадження новітніх досягнень науки і техніки. Нині на ринках України функціонує значна частка великого бізнесу, переважно олігархічного походження. При цьому державою і досі не створено ефективно діючої системи розвитку конкуренції, дієвих інституційних і фінансових механізмів стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва. Недосконалість законодавства,

несприятливий інвестиційний клімат, корупція – унеможливають процес гармонійної інтеграції національної економіки у світове господарство і, зокрема, входження національної продовольчої системи до світових передових наукоємних технологічних ланцюгів. Все вищезгадане зумовлює необхідність створення сприятливого інституціонального середовища, зокрема для конкурентоспроможного розвитку підприємств харчової промисловості. Обґрунтування сучасної моделі розвитку й вектору модернізаційних процесів підприємств харчової промисловості є ключовими питаннями методології та прикладних аспектів економіки і управління промисловими підприємствами з виробництва продовольства, актуальність вирішення яких зумовили вибір теми дисертаційної роботи М.М. Бердар.

Дослідження є складовою науково-дослідних робіт Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема, за темами «Модернізація економіки України на засадах сталого соціально економічного розвитку: закономірності, протиріччя, ризики» № 11БФ040-11 (реєстраційний номер 0111U006456), «Тренди розвитку підприємництва в Україні за умов європейського вибору» № 16КФ040-06, де автором обґрунтовано теоретико-методологічні засади використання розвитку підприємств харчової промисловості України в умовах інституційних змін. Бердар М.М. є виконавцем наукових досліджень ПВНЗ «Український гуманітарний інститут» за темою: «Особливості розвитку підприємств харчової промисловості України в умовах посилення євроінтеграційних процесів» (реєстраційний номер 0117U007539), де дисертанткою здійснено оцінку відповідності ключових аспектів сучасного стану підприємств харчової промисловості України вимогам її модернізаційно-реконструктивного вектора для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання через запровадження маркетингової стратегії в умовах євроінтеграції та інституційних змін.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Основні наукові положення дисертаційної роботи, висновки та рекомендації достатньою мірою обґрунтовані, що підтверджується ґрунтовними дослідженнями класичних теоретико-методологічних положень

економічної теорії, діалектичного методу пізнання, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які спираються на узагальнення, аналіз і обґрунтування значного обсягу літературних джерел вітчизняних і зарубіжних вчених, кваліфіковане використання методичного інструментарію, дослідження статистичних матеріалів, законодавчо-нормативних актів, апробацію науково-практичних положень дисертації на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах та висвітлення їх у відповідних фахових публікаціях.

Інформаційною базою дослідження слугували: Конституція України; закони України; укази Президента України; нормативні акти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України; міжнародно-правові документи; дані Державної служби статистики України, а також результати наукових пошуків вітчизняних та закордонних учених за темою дослідження, інформаційні інтернет-ресурси, дані звітності та офіційних веб-сайтів підприємств харчової промисловості; міжнародні наукові й наукометричні бази даних.

Таке поєднання теоретико-методологічних підходів та практичних аспектів дослідження дозволило комплексно розкрити тему та науково обґрунтувати висновки і рекомендації, сформульовані у роботі. Результати дослідження викладені у дисертації логічно і послідовно, носять цілісний завершений характер.

3. Новизна та найбільш суттєві результати наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна положень дисертаційного дослідження М.М. Бердар полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо формування і застосування домінант модернізаційно-реконструктивної моделі функціонування підприємств харчової промисловості в умовах інституційних змін для підвищення ефективності виробництва та життєвого рівня населення України.

Найбільш важливими результатами, що характеризуються новизною та розкривають повноту і зміст дисертаційного дослідження стали:

– вперше запропоновані автором концептуальні підходи адаптації підприємств харчової промисловості до змін інституційного середовища, які враховують необхідність орієнтації маркетингової стратегії до вимог

європейських стандартів, а також об'єктивність появи локалізаційних факторів в умовах децентралізації владних повноважень;

– презентовані автором методичні підходи та параметричні характеристики оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості з урахуванням інтеграційних вимог СОТ, міжнародних стандартів якості та екологічної безпеки продукції;

– сформульовані сутнісні характеристики модернізаційно-реконструктивної моделі розвитку харчової промисловості України, її ресурсних екзогенних і ендемогенних можливостей та необхідності взаємозв'язку цих процесів з удосконаленням стратегічного менеджменту діючих підприємств;

– обґрунтовані змістовні характеристики сутності "сучасного розвитку підприємства" під яким на відміну від існуючої практики розуміється іманентний процес якісних змін функціонування підприємства, що визначається прогресивним характером взаємодії його елементів як системи й дозволяє задіяти потенціал гармонізації соціо-економіко-екологічної ефективності його діяльності відповідно до домінуючої суспільної парадигми;

– удосконалений автором понятійно-категоріальний апарат економічних досліджень за рахунок поглиблення й розширення змісту понять «домінанти розвитку харчової промисловості», «неоіндустріалізація переробної промисловості», «інституційні зміни», «локалізація мережі підприємств харчової промисловості», що на відміну від наявних підходів органічно поєднує у своїй структурі традиційні й новітні види діяльності, виступаючи при цьому базисом формування прогресивної моделі суспільного виробництва;

– розроблений дисертантом алгоритм формування маркетингової стратегії підприємствами харчової промисловості, який, на відміну від існуючих, базується на брендингу, врахуванні особливостей та комбінації факторів, що впливають на стратегічний вибір в умовах посилення інтеграційних процесів.

В роботі набули подальшого розвитку наукові положення з елементами наукової новизни:

– підходи до класифікації ефектів, що передбачають їх поділ на ефекти функціонування та ефекти розвитку, а також підходи до систематизації

суперечностей розвитку вітчизняних підприємств харчової промисловості в умовах глобалізації;

- напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчової промисловості на основі використання дворівневої моделі їх формування;

- наукові підходи до оцінки поточного стану та визначення тенденцій інноваційної активності підприємств харчової промисловості України, які враховують особливості модернізаційно-реконструктивного вектора їх розвитку в умовах сучасного етапу поглиблення інтеграційних процесів;

- критеріальні виміри та параметричні характеристики впливу ресурсного потенціалу на формування і реалізацію модернізаційно-реконструктивної парадигми інтеграції підприємств харчової промисловості у світогосподарський простір;

- прикладні аспекти формування агропромислових кластерів, через об'єднання зусиль господарюючих суб'єктів у сфері АПК, інфраструктури, науки і освіти задля отримання синергійного ефекту.

Дисертаційне дослідження Бердар Маргарити Михайлівни на тему "Домінанти розвитку підприємств харчової промисловості України в умовах інституційних змін" складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 503 сторінках.

У першому розділі дисертації **«Теоретичні основи становлення і розвитку переробної промисловості»** проведено теоретичне узагальнення основ функціонування та розвитку переробної та в її складі харчової промисловості, охарактеризовано їх секторальну взаємодію в процесі суспільних трансформацій.

Авторкою систематизовано основні моделі сучасного індустріального розвитку, що дозволило встановити співвідношення між поняттями реіндустріалізації та неоіндустріалізації з позицій "засіб – результат", тобто розглядати їх як послідовні логічно-висхідні шаблі моделі розвитку сучасної харчової індустрії (с. 55–56). Встановлено, що досягти переходу від сучасного стану переробної промисловості України до прогресивної моделі розвитку можливо лише на основі реалізації заходів модернізації та реконструкції, які слід розглядати як взаємодоповнюючі, взаємоперетікаючі форми забезпечення розширеного відтворення переробної промисловості, що

виступають інструментами її переходу до національної моделі інноваційного розвитку.

В дисертації здобувачем обґрунтовано роль, значення і перспективи розвитку харчової промисловості України, зумовлені її місцем у системі національної економіки та суспільства, а також ефектами, що породжені нею в процесі функціонування і взаємодії з елементами цієї системи (с. 59–66). Встановлено, що ефекти розвитку харчової промисловості породжують відповідні реакції в усіх суміжних галузях і супутніх виробництвах, у виробничій і соціальній інфраструктурі, на ринках виробничих ресурсів, в енергетичній, фінансовій та соціальній сферах, в інституціональній підсистемі та міжнародних економічних відносинах. Більшість цих ефектів мають мультиплікативний характер – кінцевий результат виявляється набагато більшим за розмір початкових змін.

Авторкою встановлено, що у процесі глобалізації виникає багато суперечностей розвитку переробної промисловості України, основними з яких є: суперечність взаємодії; суперечність між розвитком науки і виробництва; між рівнем освіти населення і рівнем розвитку виробництва; між потребою в комплексній державній підтримці розвитку переробної промисловості та реальною промисловою політикою держави; між потребою в модернізаційних перетвореннях переробної промисловості та можливостями їх забезпечення; суперечність постіндустріального розвитку; суперечність тенденцій розвитку глобалізованого світу та експортноорієнтованої моделі розвитку вітчизняної переробної промисловості та ін. (с. 68–74).

Досліджуючи особливості управління розвитком вітчизняних підприємств харчової промисловості в трансформаційних умовах, дисертантка встановила, що в контексті сучасної парадигми розвитку, стану й особливостей функціонування, промислова політика як сукупність управлінських дій та ініціатив повинна мати стратегічний характер, бути спрямованою на перехід до вищих технологічних укладів і подолання структурної кризи. В роботі розглянуто типи моделей промислової політики і зроблено висновок, що гармонійний розвиток вітчизняної переробної промисловості на сучасному етапі може бути забезпечений об'єктивним поступовим переходом від переважно експортноорієнтованої через імпортозаміщуючу до переважно інноваційної моделі промислової політики,

кожна з яких поетапно виконає своє призначення, вирішить притаманні для своєї специфіки завдання і забезпечить поступальний розвиток і досягнення стратегічної мети – перехід до вищих технологічних укладів (с. 92–95).

У другому розділі **«Методологічні підходи до оцінки рівня розвитку підприємств харчової промисловості в сучасних умовах»** визначено основні принципи та критерії оцінки розвитку підприємств харчової промисловості, чинники екзогенного, ендogenousного та комплексного впливу на конкурентоспроможність галузі в сучасних умовах; обґрунтовано максими, які концентровано характеризують рівень економічного розвитку та ступінь ефективності управління підприємствами харчової промисловості; презентовано методичні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості в сучасних умовах.

З метою формування оптимальних механізмів розширеного розвитку підприємств харчової промисловості авторка обґрунтувала ключові напрями їх впровадження, які назвала "максими", визначила чинники розвитку харчової промисловості, від реалізації яких залежить не лише ефективність розвитку цієї сфери економічної діяльності, а й рівень продовольчої безпеки держави. До таких чинників віднесено: активізацію внутрішнього ринку; впровадження оптимальної системи імпортозаміщення; підвищення якості виробленої продукції через впровадження відповідних систем контролю; інноваційний розвиток та його фінансову підтримку (с. 108–118).

Базуючись на зазначених чинниках в рамках дисертаційного дослідження сформовані методологічні підходи до оцінки конкурентного стану підприємств харчової промисловості та їх готовності до реалізації модернізаційно-реконструктивного вектора розвитку (с. 122). Ці вихідні методологічні положення дали підстави автору сконцентруватися на дослідженні факторів впливу на якісно нові зміни стану підприємств харчової промисловості, які об'єднані за критерієм джерела впливу в три групи: ендogenousного, екзогенного та комплексного впливу (с.123–127).

Запропонований підхід до визначення інтегральної оцінки виробничо-просторової конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості є достатньо адаптованим до існуючої відкритої бази даних статистичних показників їх діяльності. Це дає змогу на основі загальноприйнятих економіко-математичних методів дослідження більш адекватно здійснити оцінювання конкурентного позиціонування підприємств харчової промисловості в сучасних

умовах, що в подальшому стане теоретико-прикладним базисом для прийняття управлінських рішень стосовно стратегії їхнього розвитку (с. 138–160).

У третьому розділі «Тенденції та динаміка розвитку підприємств харчової промисловості в трансформаційний період» розкрито динаміку кількісних і якісних характеристик стану підприємств харчової промисловості та ступінь задоволення ринкових потреб у їхній продукції. Проаналізовано фінансовий стан підприємств цієї сфери діяльності, їхній зовнішньоекономічний потенціал та здатність до активізації відтворювальних процесів.

Аналіз виробництва харчової продукції та структури її споживання дозволив автору зробити висновок про те, що внаслідок низького рівня купівельної спроможності населення неповністю використовуються наявні потужності товаровиробників, а фінансові результати їх господарювання обмежують власну ресурсну базу для реалізації модернізаційно-реконструктивної моделі нарощування конкурентних переваг на зовнішніх ринках (с. 169–173).

Професійне авторське використання методичного інструментарію економічного аналізу дало можливість виявити, що однією з головних передумов покращення фінансового стану підприємства є зниження собівартості продукції, яка прямо пропорційно впливає на збільшення прибутку й дає змогу підприємствам за власні джерела впроваджувати сучасні техніку й технології, ефективно використовувати матеріальні, енергетичні, природні і трудові ресурси та бути конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках (с. 185–209).

Автор обґрунтовує, що в Україні сформувалася малоперспективна модель міжнародної спеціалізації економіки, яка може бути конкурентоспроможною на зовнішньому ринку значною мірою завдяки перевагам у вартості природних ресурсів і робочої сили, а не технологічним перевагам. В умовах традиційно високої відкритості економіки країни це зумовлює значну чутливість економіки до зовнішніх чинників, швидко й інтенсивну сприйнятливність різного роду кризових тенденцій. Автор наголошує на важливості поєднання заходів з просування експорту, запровадження податкових та митних інструментів його підтримки, спрощення процедур торгівлі та регуляторних вимог для зниження трансакційних витрат експортерів, розбудови механізмів їх інформаційної,

правової та методичної підтримки. Реалізація цих заходів сприятиме зростанню експорту готової продукції з високим рівнем доданої вартості, високотехнологічної продукції, освоєнню українськими виробниками нових ринків, зниженню витрат на здійснення експортної діяльності, митних процедур і формальностей.

У четвертому розділі **«Оцінка модернізаційного стану підприємств харчової промисловості України в сучасних умовах»** автором здійснено оцінювання відповідності ключових аспектів сучасного стану підприємств харчової промисловості України вимогам її модернізаційного вектора розвитку.

Доведено, що вкладення коштів у інноваційний розвиток підприємств впливає на показники продуктивності праці, фондівіддачі та фондоозброєності підприємств. Обробка даних із використанням методу кореляційно-регресійного аналізу дозволила автору отримати стохастичні моделі, що вказують на тип залежності, за якого витрати на інноваційну діяльність зумовлюють зростання показників ефективності використання ресурсів підприємств харчової промисловості лише до певної межі, а за інших обставин – спостерігається негативний вплив, оскільки обсяги авансованих ресурсів не забезпечують стійкого позитивного ефекту (с. 239–256).

Окреслено коло проблем, які найбільше стримують формування конкурентних переваг підприємств харчової промисловості, а також заходи щодо їх усунення, що сприяють виявленню основних напрямів підвищення конкурентоспроможності національної харчової промисловості в сучасних умовах (с. 178–179).

Певний інтерес представляє авторське бачення маркетингової стратегії, як основного інструменту досягнення нових підходів до організації бізнесу, що на засадах консюмеризму має забезпечити підприємству стійкі конкурентні переваги та досягнення успіху в умовах відкритої економіки (с. 291–297).

Виявлено, що сучасна харчова промисловість України має свою специфіку, яка пов'язана з особливостями сучасного етапу розвитку економіки України загалом. Це визначальним чином впливає на зміст, технологію розробки і реалізації маркетингової стратегії як на рівні галузі, так і на рівні окремого підприємства. Суттєвими при виборі стратегії є

внутрішні та зовнішні фактори впливу на підприємство, що формують його сильні та слабкі сторони, створюють можливості й загрози. Вибір маркетингової стратегії визначається також глобальними пріоритетами довгострокової стратегії розвитку галузі та перспективної моделі розвитку соціально-економічної системи країни в умовах поглиблення євроінтеграції.

У п'ятому розділі **«Стратегічні напрями розвитку підприємств харчової промисловості в умовах посилення інституційних змін»** охарактеризовано сучасні особливості формування та функціонування інституціонального середовища розвитку підприємств харчової промисловості, з виявленням ключових її проблем; обґрунтовано необхідність удосконалення та запропоновано нові інституціональні інструменти впливу на діяльність підприємств через кластеризацію та модернізаційно-реконструктивну парадигму поглиблення інтеграції вітчизняних підприємств у світогосподарський простір.

Заслуговує на увагу розроблена автором загальна структура інституціонального середовища розвитку підприємств харчової промисловості (с. 312, рис. 5.1), а також законодавча складова її інституціональної сфери (с. 313–314, рис. 5.1). Визначено пріоритетні напрями розвитку інститутів у середовищі функціонування харчової промисловості, до яких віднесено: запровадження найбільш ефективних форм ринкової конкуренції в галузі органічного виробництва; формування транспарентного інституту приватної власності; активізацію ділової активності в підприємницькому середовищі для імпортозаміщення харчової продукції з пріоритетом на задоволення потреб внутрішнього ринку.

Дисертантом обґрунтовано напрями оптимальної адаптації інституціонального середовища підприємств харчової промисловості, що полягають у інтеграції його складових інституцій до відповідних структур європейського рівня, націленні на розвиток проектного управління, удосконаленні системи преференцій підприємствам з участю місцевих громад, формуванні спільних стратегій розвитку на основі комплексного використання ресурсного потенціалу (с. 319–320).

Презентовано схему взаємодії ресурсної компоненти та системи територіального управління задля забезпечення розвитку підприємств харчової промисловості (с. 334, рис. 5,3), яка враховує основні критерії ефективності формування ресурсного потенціалу та сприятиме формуванню

модернізаційно-реконструктивної парадигми інтеграції підприємств харчової промисловості у світогосподарський простір з урахуванням загострення світової продовольчої кризи.

Розроблено концепцію розвитку кластерних формувань у агропромисловій сфері, котра дозволить об'єднати можливості сільськогосподарських формувань та підприємств харчової промисловості, інфраструктурного середовища та наукових і освітніх закладів задля отримання синергійного ефекту від використання їх потенціалу та зміцнення конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках. Обґрунтовано необхідність активної розробки та реалізації кластерної стратегії як інструменту забезпечення ефективної виробничо-просторової трансформації підприємств харчової промисловості в умовах децентралізації владних повноважень. Визначено стратегічні напрями її реалізації, які повинні забезпечити перехід на формування і комплексне використання сировини, сировинних ресурсів, активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності в усіх ланках кластерного утворення, забезпечення збалансованості у взаємодії з логістичними структурами, освітянськими закладами, торговельними системами, а також удосконаленні цілісного формування (с. 339–352).

4. Значення роботи для науки і практики та шляхи використання результатів дослідження

Запропоновані авторські розробки стосовно задіяння домінант розвитку підприємств харчової промисловості України в умовах інституційних змін використані в практичній роботі Комітету Верховної Ради України з питань євроінтеграції (довідка від 25 жовтня 2018 р.). Крім того, теоретико-методологічні підходи, висновки та практичні пропозиції дисертаційного дослідження використані в діяльності Спілки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України при розробці Програми дій Ради та виконавчої дирекції Спілки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств (довідка № 93/1 від 16.05.2018 р.).

Теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації щодо формування та використання домінант реконструктивно-модернізаційного розвитку підприємств харчової промисловості України використані Департаментом міжнародного співробітництва та регіонального розвитку

Вінницької обласної державної адміністрації при формуванні Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 р. (довідка № 1365/01 від 04.07.2018 р.) та Вінницькою обласною радою при розробленні й формуванні Програми економічного та соціального розвитку Вінницької області на 2018 р. (довідка № 207-06 від 03.07.2018 р.).

Концептуальні підходи адаптації підприємств харчової промисловості до змін інституціонального середовища, які враховують необхідність орієнтації маркетингової стратегії до вимог європейських стандартів, а також об'єктивність появи локалізаційних факторів в умовах децентралізації владних повноважень використані Союзом виробників харчової промисловості України при розробці проекту Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (довідка № 107/1 від 08.06.2018 р.).

Запропоновані методичні підходи та параметричні характеристики оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості з урахуванням вимог СОР, міжнародних стандартів якості та екологічної безпеки продукції використані Спілкою молочних підприємств України при розробці Стандартів молока та молочної продукції, а також при внесенні змін до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів» (довідка № 117/1 від 30.05.2018 р.).

Запропонована дисертантом система заходів модернізації інституціонального середовища функціонування підприємств харчової промисловості України, які дозволяють подолати суперечності, що виникають між учасниками ринку, узгодити національні інтереси щодо формування продовольчої безпеки використані в діяльності ПАТ «Ічнянський завод сухого молока та масла» (довідка № 157-02 від 16.04.2018 р.) та ПАТ «Одеський консервний завод дитячого харчування» (довідка від листопада 2018 р.).

Пропозиції щодо реалізації комплексу техніко-технологічних, організаційно-економічних та адміністративних заходів враховані Об'єднанням підприємств хлібопекарної промисловості «Укрхлібпром» при розробці Стратегії розвитку хлібопекарської промисловості до 2020 року та при підготовці матеріалів щодо внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України в частині відмови від державного регулювання цін на продтовари (довідка № 26-3-4/21 від 07.06.2018 р.).

Авторські напрацювання щодо кластерної стратегії розвитку підприємств харчової промисловості, які мають забезпечити модернізацію і перехід на нові прогресивні технології базових галузей харчової промисловості, використані Асоціацією «Укркондпром» при розробці Стратегія розвитку кондитерської галузі України до 2030 року (довідка № 84/1 від 19.04.2018 р.).

Теоретичні, методичні та прикладні результати досліджень використовуються в навчальному процесі Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах навчальних дисциплін «Економіка підприємства», «Аграрна економіка», «Менеджмент», «Основи підприємницької діяльності», «Бізнес-планування», «Венчурний бізнес» (довідка № 040/55 від 05.09.2018 р.), ВПНЗ «Український гуманітарний інститут» при викладанні дисциплін «Менеджмент», «Маркетинг», «Економіка підприємства», «Фінансова діяльність суб'єктів господарювання» (довідка № 85А від 29.05.2018 р.).

Зміст наведених довідок про впровадження засвідчує достатні масштаби реалізації результатів дослідження та практичну цінність авторських розробок.

5. Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату

Оформлення дисертації та її автореферату відповідає вимогам, встановленим МОН України.

Дисертаційна робота структурно складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 503 сторінки, основний зміст викладено на 331 сторінці. Дисертація має 16 таблиць, 55 рисунків і 26 додатків. Список використаних джерел включає 485 найменувань.

Зміст автореферату повністю ідентичний основним положенням дисертації. В роботі надані змістовні пропозиції. Висновки аргументовані.

6. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Результати досліджень представлені у 69 опублікованих наукових працях, з них 3 монографії (1 одноосібна); 42 публікації у вітчизняних фахових виданнях (з них 14 статей видано у рецензованих фахових журналах, що входять до міжнародних наукометричних баз даних); 5 статей

у міжнародних виданнях; 2 статті в інших виданнях; 17 – у матеріалах вітчизняних, міжнародних науково-практичних конференцій. Загальний обсяг наукових праць становить 112,91 ум. друк. арк., з яких 55,79 ум. друк. арк. належить особисто автору.

Вважаю, що основні положення дисертаційної роботи достатньою мірою оприлюднені у відкритому доступі. Вимоги МОН України щодо необхідної кількості статей у вітчизняних наукових фахових виданнях та виданнях, що внесені до міжнародних наукометричних баз і зарубіжних виданнях, дотримано.

7. Дискусійні положення, недоліки і побажання

В цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу М.М. Бердар, слід зауважити, що вона не позбавлена певних дискусійних положень.

1. Досліджуючи принципи активізації діяльності регіональних господарських систем (підрозділ 2.1), автор зазначає, що "харчова промисловість у агрегованій формі є таким видом економічної діяльності, для якого характерні умови "вільного розміщення" (с. 107). З цим положенням не можна однозначно погодитися, оскільки існує ряд галузей (зокрема цукрова, спиртова, молокопереробна), які зазвичай розміщуються поблизу сировинних зон. Цього ж питання автор дотично торкається у підрозділі 2.2, досліджуючи чинники конкурентоспроможності харчової промисловості (с. 123–124), де виділяє три базові групи підгалузей за типом їх територіального розміщення, однак не конкретизує склад цих груп. На нашу думку, конкретизація складу груп підгалузей дала б можливість автору визначитися з власною позицією щодо розміщення підприємств харчової промисловості.

2. Обґрунтовуючи важелі економічного розвитку та ступінь ефективності управління підприємствами харчової промисловості (п. 2.1; с. 107–120), автор формулює базові чинники, які крім ефективності розвитку цієї сфери економічного розвитку, характеризують й рівень продовольчої безпеки держави, до яких відносить: 1) активізацію внутрішнього ринку; 2) впровадження оптимальної системи імпортозаміщення; 3) підвищення якості виробленої продукції через впровадження відповідних систем контролю; 4) інноваційний розвиток та його фінансову підтримку. На наш

погляд, до цього переліку варто було б окремою позицією додати – 5) "забезпечення можливостей повноцінного харчування (особливо дітей та людей похилого віку) на основі підвищення купівельної спроможності населення", оскільки цей важіль, з одного боку, безпосередньо впливає на стан продовольчої безпеки країни, а з іншого боку – знаходиться в регуляторному полі чинного інституційного середовища.

3. У підрозділі 2.3 дисертації наведено методичні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості в сучасних умовах. Запропоновано методичні підходи до визначення оптимального варіанта розвитку та розміщення підприємств харчової промисловості з метою досягнення виробничо-просторової конкурентоспроможності, в основу яких покладено економіко-статистичні моделі факторного та регресійного аналізу. Однак не зовсім зрозуміло – як пов'язано використання факторного аналізу з розрахунком динамічного інтегрального індексу. Не надаються конкретні результати використання запропонованої методики. Тому не можна зробити висновок про практичну цінність запропонованого підходу.

4. Розкриваючи динаміку виробництва продукції підприємств харчової промисловості та ступінь задоволення в ній потреб внутрішнього ринку (п. 3.1), автор досить розлого представляє стан галузі, окремих підгалузей та підприємств харчової промисловості. Однак в дисертації відсутній аналіз забезпеченості внутрішнього ринку продовольчою сировиною. Варто було б приділити увагу сировинній базі підприємств харчової промисловості, оскільки від наявності та якості сировини залежать якість та обсяги виробництва харчової продукції.

5. Проблемою розвитку харчової промисловості є наявність значної частки тіньового ринку продукції окремих підгалузей (зокрема, хлібопекарської, спиртової та ін.). Однак ці питання досить поверхнево згадуються в дисертації. На наш погляд, їх варто було б дослідити, оскільки це важливо для реалізації цільового вектору – інноваційної модернізації харчової промисловості.

6. У підрозділі 3.2 мова йде про аналіз індикаторів оцінки фінансового стану підприємств харчової промисловості, однак не обґрунтовується, чому обрано лише 5 показників, хоча в методиці оцінки фінансового стану їх використовується значно більше.

7. У четвертому розділі «Оцінка модернізаційного стану підприємств харчової промисловості України в сучасних умовах» автором розглядаються інноваційний розвиток підприємств, напрями підвищення конкурентоспроможності та маркетингова стратегія. На нашу думку, з точки зору назви розділу, варто було б сконцентрувати увагу на інвестиціях, капіталовкладеннях, введенні нових потужностей, сучасних технологіях та зарубіжному досвіді.

Разом з тим, висловлені зауваження є додатковим свідченням складності і багатоаспектності дисертаційної роботи та не змінюють загальної високої оцінки, теоретичного і практичного значення отриманих результатів дослідження в цілому, які достатньою мірою обґрунтовані, містять наукову новизну. Робота є серйозним самостійним дослідженням з актуальної проблеми модернізаційного розвитку підприємств харчової промисловості України в умовах інституційних змін.

Загальний висновок

Дисертаційне дослідження М.М. Бердар є самостійною завершеною працею, результатом власних розробок автора, в якій отримано принципово нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробку практичних рекомендацій щодо формування домінант модернізаційно-реконструктивної моделі функціонування підприємств харчової промисловості в умовах інституційних змін для підвищення ефективності виробництва та життєвого рівня населення України. Тема роботи є актуальною і відповідає паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Дисертація є цілісним, завершеним, логічно побудованим науковим дослідженням, поставлені в роботі завдання виконані, мета дослідження досягнута. Опубліковані у фахових виданнях роботи містять основні положення дисертації. Роботу оформлено відповідно до встановлених вимог. Висловлені зауваження є дискусійними і не впливають на позитивну оцінку представленої роботи.

Враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертація "Домінанти розвитку підприємств харчової промисловості України в умовах інституційних змін" за своїм змістом, оформленням, теоретичним обґрунтуванням, рівнем наукової новизни, обсягом проведених досліджень і прикладною значущістю розробок відповідає вимогам, викладеним у пп. 9, 10, 12. 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами та доповненнями), що висуваються до докторської дисертації, а її автор – Бердар Маргарита Михайлівна заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

Доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економічних
досліджень Інституту продовольчих
ресурсів Національної академії
аграрних наук України

О.В. Коваленко

Коваленко О.В.
начальник відділу кадрів
20 листопада 2018 р.

Григорук Н.І.